

Földrajzi Közlemények 2018. 142. 1. pp. 82–86.

IRODALOM

JANKÓ FERENC (szerk):

Éghajlat, tudomány, történetek – Beszélgetések a klímaváltozásról Éghajlat Kiadó, Budapest, 2017, 175 p.

Az Éghajlat Kiadó gondozásában 2017-ben megjelent *Éghajlat, tudomány, történetek – Beszélgetések a klímaváltozásról* című interjúkötet egy műfaját és célkitűzéseit tekintve egyedi vállalkozás. Központjában nyolc neves hazai kutatóval történt beszélgetés áll, amelyeknek témája az éghajlatváltozás-kutatás és a személyes tudományos életutak összefonódása. A fő kérdés és egyben a kötet szerkesztője JANKÓ FERENC, a Soproni Egyetem docense, a társadalomföldrajz művelője, aki kutatásaiban többek között az éghajlatváltozással kapcsolatos diskurzusokkal és ezek tudománytörténeti hátterének vizsgálatával foglalkozik. A kötet témája kétségkívül aktuális, hiszen egy-egy extrém időjárási eseményt követően az utóbbi időben Magyarországon is megnövekedett érdeklődést tapasztalhatunk az éghajlatváltozás iránt. Olyan komoly változásokhoz, mint például az éghajlatváltozás mérséklése, vagy a hatásaihoz történő alkalmazkodás viszont ennél többre van szükség. A rendkívül komplex éghajlati rendszerek interdiszciplináris kutatásán kívül a tudományos eredményeknek a szakpolitikák és társadalom számára történő lefordítása és a kölcsönös tudáscsere is elengedhetetlen volna. A klímakutatásban nem csupán a természet-, hanem – ahogy a kötet is mutatja – a társadalomtudományok is fontos szereppel bírhatnak, a társadalom, a tudomány és a klíma kapcsolódásainak feltárásán keresztül.

A könyvet VIDA GÁBOR előszava nyitja, amely hatásosan érzékelteti a téma súlyát és egyben hangsúlyozza a hiteles kutatói szerepvállalás fontosságát. Bevezetésében a szerző-szerkesztő rövid áttekintést ad a kötet céljairól, az interjúk készítésének módszereiről és a könyv szerkezetéről. A középpontban levő nyolc beszélgetés szövege három fejezetre tagolódik. A „Vissza- és előrettekintés” című fejezetben megszólaltatott CZELNAI RUDOLF és PROBÁLD FERENC jövőbe mutató gondolataik megosztása mellett egy korábbi időszak klímakutatásának világába is betekintést nyújtanak. Időben egy kicsit előrébb

haladva „A változás természete” című fejezetben egy három meteorológus kutatóval, BARTHOLY JUDITTA, SZÉPSZÓ GABRIELLÁVAL és LAKATOS MÓNIKÁVAL folytatott beszélgetést olvashatunk. A „Természet és Ember” című fejezet három különböző tudományterületről érkező főszerplője, JOLÁNKAI MÁRTON, MÁTYÁS CSABA és KERÉKES SÁNDOR agrár, ökológiai-erdészeti illetve környezetgazdálkodási szempontokra hívja föl a figyelmet a klímaváltozás kapcsán. Az interjúkat követően a „Tudománytörténeti keretek” című fejezetben JANKÓ FERENC tanulmánya az éghajlatváltozás diskurzusainak nemzetközi és magyarországi történetét foglalja össze. A könyvet angol nyelvű összefoglaló és az interjúalanyokról készült fényképes oldal zárja.

A kérdések–válaszok a könyv legfőbb kérdésfelvetését járják körül: vajon „az éghajlatváltozás, mint tudományos téma milyen szerepet kapott a megkérdezett kutatók, egyéni szakmai életpályájában, ők hogyan vettek részt e tudományterület alakításában, fejlődésében. De meg is fordíthatnánk: az éghajlatváltozás hogyan formálta az ő karrierjüket, történetüket.” (p. 13.) A személyes életpályákon keresztül tehát egyszerre pillanthatunk rá az éghajlatváltozás kutatásának magyarországi tudománytörténetére, jelenlegi gyakorlatára és jövőbeli kihívásaira is. Egy-egy jellemző, mottószerű idézet szolgál a beszélgetések fejezetcíméül, a kötetben hangot kapó kutatók életpályájáról pedig az interjúk előtt olvashatunk egy-egy rövid összefoglalót.

A megkérdezett szakmai életútjában az éghajlatváltozás témaköre meghatározó mozzanat, viszont különböző időszakokban, és különböző tudományterületekről érkező kerültek vele kapcsolatba. Ennek ellenére egyes visszatérő témák, problémák mégis összekötik a beszélgetéseket, fejezeteket. Az éghajlatváltozás modellezéséről CZELNAI RUDOLF már az 1970-es években publikált, míg BARTHOLY JUDIT az 1990-es években egy amerikai–magyar együttműködésnek köszönhetően vehetett részt egy

hazai éghajlat-modellező kutatási bázis kiépítésében. A modellezés folyamatáról SZÉPSZÓ GABRIELLA-tudhatunk meg többet, aki munkájában globális modellek regionális adaptálásával, éghajlati szélsőségek kiértékelésével foglalkozik; LAKATOS MÓNKA pedig az éghajlati adatok gyűjtésére, és minőségének validálására hívja fel a figyelmet, mely elengedhetetlen feltétele a modellezések fejlesztésének.

Többször esik szó a „kelet-európai kutató” kihívásokkal teli életpályájáról, melyet MÁTYÁS CSABA szemléletesen csak „vasgolyóval történő gátfutásként” ír le (p. 112.). Bepillantást nyerhetünk tehát abba is, hogy minden térségre–időszakra jellemző akadály, politikai nyomás ellenére hogyan lehetett a szakmai fejlődés helyszíne például az Országos Meteorológiai Intézet vagy az ELTE Meteorológiai Tanszéke. De szó esik az aktuális finanszírozási problémákról, vagy a projektekre épülő kutatás árnyoldalairól is, melyek mind megnehezítik a hosszú távú, stratégiai célokban való gondolkodást.

A következő szakértő-generáció kinevelésének fontossága és az ismeretterjesztés, társadalom felé való nyitottság több interjúban is hangsúlyos szerepet kap. Kiemelendő ebből a szempontból PROBÁLD FERENC, akinek földrajz-tankönyveiből több évtizede tanulnak fiatalok; ő a hetvenes években a városklíma-kutatással kezdte kutatói pályáját, mely később a regionális földrajz felé fordult. MÁTYÁS CSABA erdőmérnök, ökológus, aki erdőkről szóló ismeretterjesztő könyvével szintén kivette részét a tudomány-népszerűsítésből. PROBÁLD FERENCCEL szemben őt azonban korábbi kutatásai vezették az éghajlat témaköréhez: az erdeifenyő adaptációjának evolúcióökológiai vizsgálatától jutott el a klíma-adaptáció általános problémáig.

A társadalom klímaváltozásra adott válaszlehetőségeinek feltárása céljából indult az első hazai klímaprogram, a VAHAVA. Erről a projektről JOLÁNKAI MÁRTONTÓL, a program egyik vezetőjétől tudunk meg többet, aki kutatásai-ban a klíma, növénytermesztés és élelmiszerbiztonság kérdéseivel foglalkozik. Az említett VAHAVA vagy a jelenleg is futó NATÉR (Nemzeti Alkalmazkodási Térinformatikai Rendszer) fejlesztését célzó projekt számos hazai kutató részvételével zajlik és stratégiai fontosságú információkat szolgáltat a hazai döntéshozók számára. Nemcsak ezekről a hazai projektekről, hanem nemzetközi eseményekről, szervezetekről is olvashatunk: CZELNAI RUDOLF az éghajlati világtalálkozások, BARTHOLY JUDIT az IPCC

jelentések mögötti munkába avatja be az olvasót, a WMO tanácskozásairól pedig LAKATOS MÓNKA számol be.

A jövőkép, és a jövő alakításának lehetősége is felmerül szinte minden interjúban. Ide tartozik például az azzal kapcsolatos dilemma, hogy lehetőségünk van-e még egyáltalán a klímaváltozás megállítására, vagy csak az enyhítése és a hatásaihoz történő alkalmazkodás lehet reális célkitűzés. KERÉKES SÁNDOR pozitív véghanggal zárja a beszélgetéseket, rávilágítva arra, hogy megfelelő gazdasági modellek és technológiák révén az ismert problémák nagy része megoldható lenne.

Számos interjúkérdés, illetve lábjegyzet vonatkozik a tudománytörténeti előzményekre, melyek értelmezésében, elhelyezésében a kötetet záró a „Tudománytörténeti keretek” című tanulmány segít. Itt egyrészt szó esik a klíma-környezetváltozások nemzetközi diskurzusairól, ARRHENIUS és CALLENDAR globális klímaváltozási elméletének elfogadottá válásáról, illetve az azt megelőző vitákról, például az erdőtakaró és a klíma összefüggésének problémájáról. A nemzetközi kitekintés által a hazai tudománytörténet is értelmezhető keretbe kerül, például a RÉTHLY ZSIGMOND és KAÁN KÁROLY közötti vita az erdő-sítés lehetséges éghajlati hatásairól, amely során Réthly az ember okozta makroszintű éghajlat-változás lehetősége ellen érvelt. Bepillantást nyerhetünk abba, hogy később hogyan nyert teret az antropogén klímaváltozás gondolata a magyarországi tudományos életben, egy rövid időre a voluntarista természet- és klíma-átalakítási tervek kapcsán az ötvenes években, majd pedig a hatvanas-hetvenes években, követve az egyre szaporodó bizonyító erejű méréseket és nemzetközi tudományos trendeket.

A könyv változatos, érdekes, beltartalma szép, igényes kiadásban jelent meg. Pályakezdő kutatóként olvasva pedig a sokszínű tudományos ismeretanyag mellett a sikeres szakmai életpályák megismerése is tanulságokkal szolgált. A könyv nyelvezete közérthető, a témában kevésbé tájékozott olvasó számára viszont egy rövidítésjegyzék talán tovább segítette volna a követhetőséget. A kötetet záró tudománytörténeti tanulmány is sok történeti összefüggést megvilágít. Itt olvasunk egy keveset az interjú-kötet gondolata mögött álló tudományelméleti háttérről is, például THOMAS KUHN paradigmaváltási elméletéről vagy JAN GOLINSKI konstruktivistai tudománytörténeti munkájáról, a „science studies” megközelítéseire azonban érdemes lett

volna nagyobb hangsúlyt fektetni. A kérdések között ugyanis számos olyan szerepelt, amely a klímával kapcsolatos tudás létráhozásának körülményeit, a tudás földrajziségát vagy akár a tudomány és a politika kapcsolatát feszegeti, ám ezeknek a kérdéseknek az explicit értelmezéséhez viszonylag kevés támpontot kapunk. Úgy tűnik, a szerző–szerkesztő ezúttal inkább a történeti távlat viszonylagos biztonságában marad, elkerülve a tudomány aktuális vagy közelmúltbeli gyakorlatának elemzését vagy a konstruktivista tudományelméleteket övező „tudományos háborúk” világát. Viszont ez nem von le a rendkívül sokrétű interjúanyag érté-

kéből, amely idővel valószínűleg egyre inkább becses lesz, mint forrásértékű kordokumentum.

Összességében elmondhatjuk, hogy mindezzel egy olyan rendkívül értékes kötet született meg, amely az éghajlatváltozás kutatásának hazai történetét egyedülállóan, a személyes kutatói nézőpontokon keresztül mutatja be. Különösen fontos, hogy ezt a nagyszabású munkát egy geográfus vállalta magára, jól példázva azt a szerepet, amit a geográfia betölthet, egyrészt a társtudományok közötti együttműködésben és tudáscserében, másrészt a tudomány és a földrajzi környezet változásainak reflektív vizsgálatában.

UJHÁZY NOÉMI

EVA ANNE FRANTZ:

**Gewalt und Koexistenz: Muslime und Christen
im spätoosmanischen Kosovo (1870-1913)**

Südosteuropäische Arbeiten 154. De Gruyter Oldenbourg, München, 2016, 430 p.

A különböző társadalmi csoportok együttélése, az ebből fakadó konfliktusok és az erőszak kérdése napjaink tudományos kutatásainak egyik gyakran vizsgált témaköre (lásd pl. BENEDIKT KORF és CONRAD SCHETTER „Geographien der Gewalt: Kriege, Konflikte und die Ordnung des Raumes im 21. Jahrhundert” című 2015-ös kötetét). Ezzel foglalkozik EVA ANNE FRANTZ, a Bécsi Egyetem és az Osztrák Tudományos Akadémia munkatársának könyve is, amely a későoszmán Koszovó példáján vizsgálja a kérdéskört. A terület vallási és etnikai sokszínűsége „Európa beteg emberének” határregiójában nagyban rányomta a bélyegét lakosainak mindennapjaira. A könyvben a hanyatló Oszmán Birodalom koszovói hétköznapijai elevenednek meg, bemutatva a különböző etnikai és vallási csoportok együttélését és kiéleződő konfliktusait.

A könyv a szerző doktori disszertációján alapul, amelyet 2014-ben a Bécsi Egyetemen védett meg. A kötet bemutatja az Oszmán Birodalom Koszovói vilajetének (amelynek területe nem esik egybe a mai Koszovói Köztársasággal – a jelenlegi Koszovói Köztársaság területe mellett Montenegró és Szerbia bizonyos szomszédos térségei, illetve Macedónia északi része is ide tartozott) mindennapjait a 19-20. század fordulóján. A vilajetet a bemutatott időszak elején, 1875-ben egy közigazgatási reformmal hozták létre, előtte a terület a Prizreni vilajethez tartozott. 1878-ban területe lecsökkent a szerb-oszmán háború után Szerbiához csatolt területekkel – ez utóbbi változás vallási-nemzetiségi konfliktusokat és

jelentős migrációt is okozott. Bár a szerző által vizsgált időintervallum a balkáni népek nemzetiségi válásának, illetve a szerb–albán konfliktus kiéleződésének egyik kulcsidőszaka, ez idáig nyugati nyelven nem íródott részletes és átfogó mű a késő-oszmán Koszovóról – ez adja a bemutatott kutatási eredmények újszerűségét. Eddig leginkább csak albán és szerb kutatók alkottak a témában, illetve ezek a művek általánosságban a témakörnek csak egy-egy aspektusára koncentráltak, míg jelen kötet ennél átfogóbb képet ad. (Az eddigiekben megjelent munkák áttekintését lásd pl. BOTTLIK ZSOLT 2008-as „A koszovói válság etnikai földrajzi vonatkozásai” című tanulmányában, valamint NOEL MALCOLM „Koszovo: A Short History” címet viselő 1998-as kötetében.)

A könyv fontos jellemzője, hogy nem elsősorban politikátörténeti vagy hadtörténeti mű, a politikai és hadi eseményekkel csak abból a szemszögből foglalkozik, hogy azok miként hatottak a mindennapi életre, a különböző vallási-etnikai csoportok közötti viszonyra. Ennek vizsgálata során más tudományok (például szociológia, antropológia) módszereit is felhasználja. Fő koncepciója a különböző életvilágok (*Lebenswelten*) bemutatása, melyekben a különböző társadalmi csoportok tagjai éltek, valamint az ezen életvilágok közötti kapcsolódási pontok, dinamikák elemzése (a kifejezés magyar fordítását lásd pl. WEISS JÁNOS „Az »életvilág« fogalma a kései Habermasnál” című 2014-es cikkében). A szerző kiemelt figyelmet szentel annak, hogy